

ФІТОРІЗНОМАНІТТЯ ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ „ЧЕРЕМОСЬКИЙ”

***В. І. ГЕТЬМАН, кандидат географічних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка***

У статті характеризується флористичне різноманіття території національного природного парку “Черемоський” у причинно-наслідковому зв’язку з природними (абіотичними) умовами регіону південно-західної частини Українських Карпат. Подано детальний перелік раритетних видів флори у складі рослинних угруповань парку, віднесених до Червоної книги України, Європейського Червоного списку, а також названо рідкісні ценози Зеленої книги України.

Наголошується, що в руслі виконання Всеєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття національний природний парк “Черемоський” увійде до складу створюваного транскордонного українсько-румунського природоохоронного резервату білатерального типу “Марамороські гори”.

Флора, рослинність, національний природний парк, резерват, різноманіття

Українські Карпати з давніх-давен славляться мальовничими гірсько-долинними ландшафтами, цінними мінеральними водами, численними дерев’яними пам’ятками сакрального мистецтва, життєрадісними українськими піснями і танцями, в яких так багато поезії і краси. Лазурні куполи величавих вершин, зелені карпатські полонини, гірське сонце, чисте повітря, напоєне ароматом дрімучих лісів - густих бучин і темних смеречників, вузькі долини бурхливих кришталевих річок запам’ятовуються тому, хто подорожував по Українських Карпатах, неповторними на все життя.

Первозданні куточки природи цих гір зберігаються на територіях природно-заповідного фонду (ПЗФ) – заповідників, національних природних парків, заказників тощо. Їх розширення і вдосконалення є одним з важливих напрямків оптимізації середовища життєдіяльності людини, збереження ландшафтного та біотичного різноманіття, розвитку екологічної мережі.

В Українських Карпатах, як найважливішому для України і Центральної Європи екологічнозначимому регіоні, вже тривалий час

здійснюється послідовна політика формування адекватної системи ПЗФ, передусім за рахунок територіально монолітних і ландшафтно-репрезентативних територій. На даний час створена досить чітка структура природно-заповідних територій та об'єктів, що охоплює майже всі висотно-поясні ландшафтні комплекси Українських Карпат - від низькогірних листяно-мішанолісових до середньо-високогірних хвойно-лісових та субальпійських.

Донедавна своєрідною “білою плямою” у природно-заповідній галузі залишалася південно-східна частина Українських Карпат у верхів'ях Чорного та Білого Черемошів, де зосереджена значна частина біорізноманіття регіону і збереглися найменш антропогенно змінені ландшафти, які визначають регіональну екологічну ситуацію. Це найбільш віддалені місця на південному заході Українських (Лісистих) Карпат, на межі України з Румунією, де територію складають північно-східні відроги Марамароського кристалічного масиву – геологічного ядра Пракарпат. Основна (центральна) його частина розміщена у межах Румунії.

Мільйони років тому, у другій половині палеозойської ери, в герцинський орогенез (близько 350 – 250 млн. р. тому) звідси почалося формування Карпатських гір на місці геосинкліналі - морського дна прадавнього гігантського океану Тетіс, що розділяв північні і південні материки земної кулі. Тут височать найстаріші від народження Карпати. Тоді ж почалося утворення і завершилося в альпійський орогенез (з 25 до 2-1,5 млн. р. тому) Альп, Кримських і Кавказьких гір, найвищих Гімалаїв тощо.

Багатство природних умов, надто біотичного різноманіття, міждержавність єдиного природного комплексу Мармарароського кристалічного масиву стали передумовами для створення тут потужного територіально монолітного транскордонного українсько-румунського природоохоронного резервату білатерального типу “Марамароські гори”, що передбачено в рамках виконання Всеєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття. З цією метою в Румунії створено біосферний резерват (природний парк) “Гори Марамарощини” площею 168754 га, територія якого (басейн річки Вішеу) безпосередньо прилягає до кордону з Україною і має бути румунською частиною транскордонного резервату. До резервату “Марамароські гори” також увійде румунський національний парк “Гори Родней”. Пакет документів з цього питання направлено до ЮНЕСКО, про що доповіла румунська сторона на румунсько-українському семінарі, який відбувся у квітні минулого року у м. Вішеу де Сус за фінансового сприяння Євросоюзу у рамках транскордонного проекту “Біорегіо Карпати”.

Територіальне сусідство зумовило місцезнаходження у межах румунської Марамарощини 14 українських поселень. Вони утворюють

у межах повіту Марамуреш українську етнічну територію у вигляді прикордонної смуги. В національній структурі населення тут понад 88 % становлять українці. Це має немаловажне значення для функціонування транскордонного природоохоронного резервату.

З українського боку до території резервату увійде Карпатський біосферний заповідник (площа – 58035,8 га) у Закарпатській області і **національний природний парк (НПП) “Черемоський”** (площа – 7117,5 га), створений згідно з Указом Президента України від 11 грудня 2009 р. з метою збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об’єктів у межах Путильського району Чернівецької області.

Загалом до транскордонного резервату пропонувалося включити Чивчинський і Гринявський хребти на території Івано-Франківської області, хребти Путиллі та Яровиця та землі на захід від с. Сарата у межах Чернівецької області [1, 2]. Першим кроком до організації тут такого резервату було створення у 1997 році Черемоського регіонального ландшафтного парку (РЛП) на площі 6555,8 га.

У природному відношенні НПП “Черемоський” розміщений на території середньогір’я Буковинських Карпат (рис. 1). Він кластерного типу і складається з трьох основних масивів: Яровицько-Чорнодільський – на крайньому південному заході Буковинських Карпат; Максимецький масив знаходиться північніше і займає верхню частину ланцюга хребтів Максимець - Лосова- Ропачел; масив Ракова-Шурдин розміщений у південній частині Покутсько-Буковинських Карпат. Значна частина території парку компактно знаходиться у витоках Білого Черемошу і включає територію згадуваного Черемошського РЛП та прилеглі до нього лісові масиви.

Мета дослідження – показати актуальність ефективного пошуку нових видів охорони представників флори Буковинських Карпат для забезпечення їх збереження та відновлення в умовах постійно зростаючого антропогенного впливу, намітити основні шляхи і форми сучасного вирішення проблеми абсолютного заповідання на територіях національних природних парків.

Результати дослідження та їх обговорення. У геоботанічному відношенні територія НПП “Черемоський” належить до Чивчино-Гринявських гір. Пануюче положення тут займають чисті смерекові ліси формації ялини європейської (*Piceeta albae*). Більшість з них мають практично корінний характер, трапляються й абсолютно корінні. В основному це кліматогенний варіант смеречин. В умовах з помірно-холодним вологим кліматом, довгою сніжною зимою і коротким вегетаційним періодом смерека витісняє бук лісовий (*Fagus sylvatica* L.) і ялицю звичайну (*Abies alba* Mill.), формуючи монодомінантні угруповання, лише іноді з домішкою сосни кедрової (*Pinus cembra* L.).

Найціннішими у соцологічному відношенні є фрагменти абсолютно корінних угруповань кедрово-смерекових лісів (*Pineto (cembrae) – Piceetum (abietis) vaccinioso (myrtilli) – hylocomiosum*), які виявлені на горі Великий Камінь хребта Чорний Діл. Це рідкісні угруповання реліктового характеру, де співдомінантом виступає занесена до Червоної книги України сосна кедрова. Це єдине її місцезростання в Буковинських Карпатах [4].

Цікаво відмітити, що г. Великий Камінь – один з найбільш унікальних осередків фіторізноманіття в Українських Карпатах та Україні загалом. Тут на 1 м² приходить більше 40 видів рослин. Гора Великий Камінь – місцезростання таких рідкісних рослин, як скереда Жакена (*Crepis jacquinii Tausch*) та сосюрея (гіркий корінь) різноколірна (*Saussurea discolor (Willd.) DC.*), які зустрічаються в Україні тільки на території НПП “Черемоський”. Зростає тут і білотка альпійська, або едельвейс, шовкова косиця (*Leontopodium alpinum Cass.*), яка для гуцулів є символом самовідданого кохання [7].

У складі формації смерекових лісів найбільш розповсюджені угруповання асоціації квасеницевих смеречин (*Piceetum (abietis) oxalidoso (acetosellae)*), які приурочені до багатих буроземних ґрунтів на більш-менш пологих схилах. Це найпродуктивніші фітоценози, що формують деревостани I-II класів бонітету. Особливо цінними є монодомінантні смерекові угруповання цієї асоціації, що сформувались на рендзинах—рунтах на вапняках і доломітах [6].

Фрагментарно представлені на території парку й угруповання чагарникового типу рослинності. Найбільші площі займають чорничники (*Vaccinieta myrtilli*). Вони мають переважно вторинний характер і сформувались у лісовому поясі на місці смерекових лісів як короткочасно похідні угруповання. У складі чорницевої фітоценози трапляються раритети: арніка гірська (*Arnica montana L.*), шафран Гейфелів (*Crocus heuffelianus Herb.*), фіалка відхилена (*Viola declinata Waldst.et Kit.*) та ін.

На другому місці за площею – угруповання лучного типу рослинності. В основному це післялісові луки, що сформувались на місці зведених лісів і наступного використання цих ділянок під пасовища або сіножаті та приурочені до виположених або слабо спадистих схилів.

Найбільш розповсюджені угруповання формації костриці червоної (*Festuceta rubrae L. s. str.*). Вони зустрічаються повсюдно і формуються на місці свіжих і вологих типів смерекових лісів. Найчастіше співдомінантом цих угруповань виступає мітлиця, або польовиця тонка (*Agrostis tenuis Sibth.*), яка за своїми екологічними вимогами близька до костриці червоної (*Festuca rubra L. s. str.*).

З раритетних видів флори у складі угруповань лучного типу рослинності зростають арніка гірська, чина гладенька (*Lathyrus*

laevigatus (Waldst et Kit.) Gren.), синюха голуба (*Polemonium caeruleum* L.), а також занесені до Червоної книги України орлики чорніючі (*Aquilegia nigricans* Baumg.), астранція велика (*Astrantia major* L.), гронянка півмісяцева (*Botrychium lunaria* (L.) C. Hartm.), осока затінкова (*Carex umbrosa* Host), волошка карпатська (*Centaurea carpatica* (Porc.) Porc.), язичок зелений (*Coeloglossum viride* (L.) C. Hartm.), пізньоцвіт осінній (*Colchicum autumnale* L.), шафран Гейфелів (*Crocus heuffelianus* Herb.), пальчатокорінник серценосний (*Dactylorhiza cordigera* (Fries) Soo), костриця Порціуса (*Festuca porcii* Hack.), тирлич безстебловий (*Gentiana acaulis* L.), билинець довгорогий (*Gymnadenia conopsea* (L.) R. Br.), левкорхіс білуватий (*Leucorchis albida* (L.) E. Mey.), лілія лісова, або кучерява (нар. назва – царські кучері) (*Lilium martagon* L.), зозулині сльози яйцевидні (*Listera ovata* (L.) R. Br.), зозулинці прикрашений (*Orchis signifera* Vest) та обпалений (*O. ustulata* L.), траунштейнера куляста (*Traunsteinera globosa* (L.) Reichenb.) [5].

До Європейського Червоного списку занесені тонконіг Ремана (*Poa rehmanni* (Aschers. et Graebn.) Woloszcz.) та первоцвіт полонинський (*Primula poloninensis* (Domin) An. Fed.). Загальнокарпатські ендеміки - дзвоники пилчасті (*Campanula serrata* (Kit.) Hendrych) та королиця круглолиста (*Leucanthemum rotundifolium* (Waldst. et Kit.) DC.).

На луках зростають ендеміки південно-східнокарпатські - фіалка відхилена (*Viola declinata* Waldst. et Kit.), жовтяниця альпійська (*Chrysosplenium alpinum* Schur), герань альпійська (*Geranium alpestre* Schur). Східнокарпатським ендеміком є волошка мармароська (*Centaurea marmarosiensis*). зникаючим реліктовим видом - вужачка звичайна (*Ophioglossum* L.).

Рідкісними монтанними видами є жовтеці платанolistий (*Ranunculus platanifolius* L.) та Хорншуха (*R. hornschruchii* Hoppe), гвоздика скупчена (*Dianthus compactus* Kit.), сольданела угорська (*Soldanella hungarica* Simonk.); зникаючими декоративними - тирличник вийчастий (*Gentianopsis ciliata* (L.) Ma) та шолудивник Гакетта (*Pedicularis hacquetii* Graf). Отже, у складі лучних фітоценозів зростає найбільша кількість раритетних видів порівняно з іншими типами угруповань [5, 6].

Значна частина раритетного фітогенофонду міститься у складі відкритих кальцефільних скельних угруповань. Порівняно з іншими типами рослинних угруповань площа їх незначна, але в межах Буковинських Карпат вони відомі тільки на території національного парку.

Наявність їх у даному регіоні обумовлена особливостями геологічної будови, відслоненнями метаморфічних сланців, магматичних порід та фрагментами тріасово-юрських мармуроподібних вапняків. Останні виходять на денну поверхню у

вигляді карбонатних кліпенів (вершина г. Великий Камінь), або окремих потужних брил-відторженців, що досить часто трапляються на хребті Чорний Діл.

Досить оригінальні у ценотичному та флористичному відношеннях на території НПП “Черемоський” угруповання болотного типу рослинності. Найбільш поширеними є висячі болота, які представлені ценозами трав'яно-мохової групи формацій (за класифікацією Є.М. Брадїс). Переважають характерні для південно-східної частини Українських Карпат угруповання формації осоки волотистої (*Cariceta paniculatae*) [6].

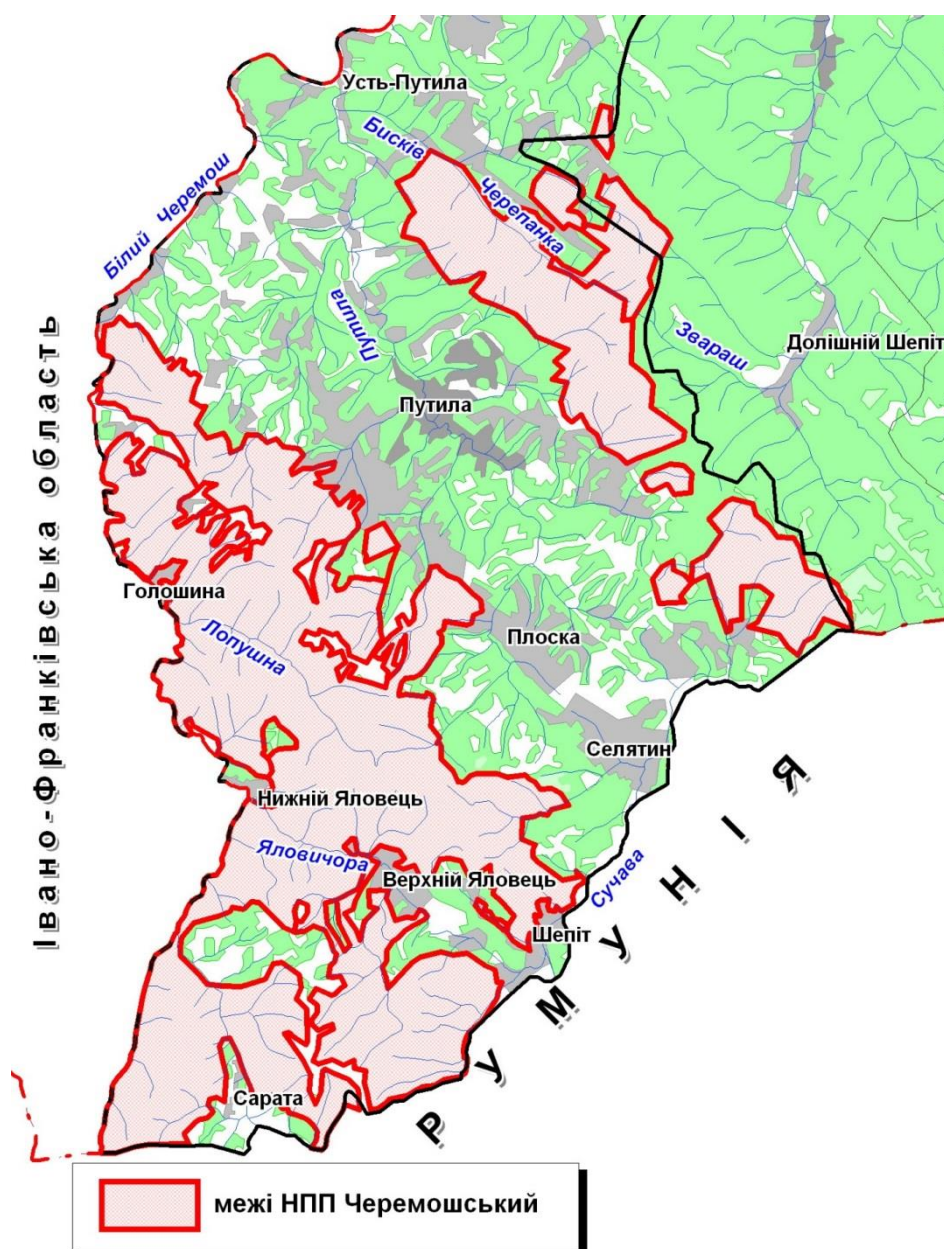

Рис. 1. Схема розташування НПП “Черемошський”

Осока волотиста (*C. paniculata* L.) належить до рідкісних видів флори боліт України. В Українських Карпатах цей вид має локальне поширення і найчастіше трапляється в Чивчинських горах (хребет

Чорний Діл). Ценози цієї формації, як рідкісні для України, підлягають охороні і занесені до Зеленої книги України [3].

У Чивчинах, біля підніжжя хребта Чорний Діл у долині річки Сарата, розташована пам'ятка природи місцевого значення "Білий потік". Вона являє собою присхилове болото, що сформувалося на місці розливу однойменного потоку карстового походження. Болотам такого типу в Українських Карпатах властивий сфагновий евтрофний покрив, оскільки живляться бідними на мінеральні речовини водами. Загалом це карбонатне болото з характерними видами рослин і угрупованнями, що з інших регіонів Українських Карпат невідомі.

Висновки. Національний природний парк "Черемоський" – складова створюваного транскордонного українсько-румунського природоохоронного резервату білатерального типу "Марамороські гори".

За представленістю охоронюваних видів судинних рослин на території існуючих в Українських Карпатах національних природних парків, за рівнем їх созологічної значущості НПП „Черемоський” поступається лиш Карпатському НПП.

Фітоценози території НПП „Черемоський”, особливо вапнякових скель хребта Чорний Діл, мають виняткове созологічне значення як у зв'язку з тим, що в їхньому складі зростає велика кількість рідкісних, зникаючих та ендемічних видів, так і з огляду на те, що значна частина з них в інших регіонах Українських Карпат та й України в цілому відсутні, або ж відомі у поодиноких оселищах.

Список літератури

1. Андрієнко Т. Л. Флора та рослинність проектного міждержавного українсько-румунського біосферного резервату "Мармароські та Чивчино-Гринявські гори" / Т. Л. Андрієнко, І. І. Чорней, В. А. Онищенко, В. В. Буджак // Укр. ботан. журн. – 2005, № 4. – С. 589-596.
2. Заповідна справа в Україні [Навчальний посібник] / За загальною редакцією М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. – К.: Географіка, 2003. – 306 с.
3. Зеленая книга УССР. Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране, растительные сообщества. – К.: Наук. думка, 1987. – 286 с.
4. Каталог раритетного біорізноманіття заповідників і національних природних парків України. Фітогенетичний фонд, мікогенетичний фонд, фітоценотичний фонд / Під ред. С. Ю. Поповича. – К. : Фітосоціоцентр, 2002. – 276 с.
5. Матеріали проекту створення національного природного парку "Черемоський", 2009.
6. Шеляг-Сосонко Ю. Р. География растительного покрова Украины / Ю. Р. Шеляг-Сосонко, В. В. Осычнюк, Т. Л. Андриенко – К.: Наук. думка, 1980. – 288 с.
7. Юзик А. Таємниці Чорного Долу. Національний природний парк "Черемоський" / А. Юзик // Зелені Карпати, №1-4, 2014. – С. 44-46.

В статье характеризуется флористическое разнообразие территории национального природного парка “Черемошский” у причинно-следственной связи с природными (абиотическими) условиями региона юго-западной части Украинских Карпат. Подан детальный перечень раритетных видов флоры в составе растительных сообществ парка, занесенных в Красную книгу Украины, Европейский Красный список, а также названо редкостные ценозы Зеленой книги Украины.

Подчеркнуто, что в плане выполнения Общеввропейской стратегии сохранения биологического и ландшафтного разнообразия национальный природный парк “Черемошский” войдет в состав создаваемого трансграничного украинско-румунского природо-охранного резервата билатерального типа “Мараморошские горы”.

Флора, растительность, национальный природный парк, резерват, разнообразие

This article characterizes floral diversity of National Natural Park's area “Cheremosky” in cause-and-effect relationship with natural (abiotic) conditions of the south-west part of the Ukrainian Carpathians region. Detailed list of rare flora species consisting of park's vegetative grouping related to the Red Data Book of Ukraine, European Red List is presented and rare cenosises of the Green Data Book of Ukraine is also mentioned.

Accent is made on fact that in the tideway of Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy implementation, The National Natural Park's “Cheremosky” will be part of created transboundary Ukrainian-Romanian environment-oriented reserve of bilateral type “Maramorosky Mountains”.

Flora, vegetation, national natural park, reserve, diversity